

Camille Saint-Saëns, een musicus van formaat

Stelt u zich voor, een pianist van 10 jaar die behalve enkele werken van Bach en Händel het derde pianoconcert van Beethoven en Mozarts pianoconcert KV 450 ten gehore brengt, alles uit het hoofd; en voor de toegift kan het publiek een vrije keuze maken uit de 32 pianosonates van Beethoven, die hij eveneens uit het hoofd tot zijn beschikking heeft. Dit was wat het wonderkind Camille Saint-Saëns op 6 mei 1846 presteerde. En alsof dat nog niet genoeg is, de 'jongeman' had toen reeds een aantal composities op zijn naam staan, las Latijn en Grieks en vertoonde een uitzonderlijke belangstelling voor de meest uiteenlopende zaken.

Anoniem portret van Saint-Saëns dat zich in het conservatorium van Napels bevindt.

BIOGRAFIE

Camille Saint-Saëns werd in 1835 in Parijs geboren. Als kind van nog geen drie jaar ontving hij zijn eerste pianolessen van een tante, enkele jaren later kwamen daar theorie- en compositielessen bij met de werken van Bach, Gluck, Haydn, Mozart en Beethoven als basisliteratuur, zijn eerste compositie schreef hij in 1839. Twee jaar na het gedenkwaardige concert in de Salle Pleyel te Parijs betrad hij het Parijse conservatorium en werd ingedeeld in de orgelklas van François Benoist, tot wiens leerlingen eerder al Louis Lefébure-Wély en César Franck hadden behoord. Nadat hij in 1851 zijn *premier prix* had behaald, studeerde hij compositie en orkestratie bij Jacques Halévy. In deze tijd ontstonden al veel orkestwerken, waarvoor hij ook enkele prijzen behaalde.

Saint-Saëns verliet het conservatorium in 1852, 17 jaar oud, en kreeg vrij snel een

bescheiden post als organist aan de Église St.-Séverin, enkele maanden later gevolgd door een benoeming aan de Église St.-Merry, waar hij een orgel van de beroemde orgelbouwer François-Henri Clicquot bespeelde. In 1857 ten slotte volgde zijn aanstelling aan de Madeleine als opvolger van Lefébure-Wély, waar hij twintig jaar lang het grote in 1846 gebouwde orgel van Cavaillé-Coll zou bespelen. Daar liet hij zich kennen als een formidabel improvisator. Clara Schumann en Anton Rubinstein behoorden tot zijn bewonderaars, Widor was lovend over zijn spel, Liszt noemde hem "le premier organiste du monde". Bekend is het verhaal hoe hij na een kerkdienst een strenge driestemmige fuga over een eigen thema op het manueel improviseerde waaraan hij tegen het eind in het pedaal de melodie toevoegde van het motet dat het koor zojuist als afsluiting had gezongen om de fuga vervolgens te beëindigen met een

LOURENS STUIFBERGEN

wervelende contrapuntische climax over beide thema's. Na afloop noemde Saint-Saëns deze tour de force "een aardigheidje".

Vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw had Saint-Saëns zowel in Frankrijk als in het buitenland een ongekend succes als pianist, organist, dirigent en componist. Hij won compositieprijsen voor jury's waarin Rossini, Berlioz, Verdi en Gounod zitting hadden, Berlioz en Liszt woonden zijn concerten bij. Hij had grote bewondering voor Wagner die hij in 1860 in Parijs persoonlijk leerde kennen, speelde veel Schumann en organiseerde en leidde concerten met muziek van Liszt, hij was de eerste die diens symfonische gedichten in Frankrijk uitvoerde en er zich graag door liet inspireren. Muziek van Bach, Händel en Mozart had zijn niet

aflatende interesse. Tegelijk bevorderde hij de Franse muziek, waartoe hij de *Société Nationale de Musique* oprichtte die een tegenwicht moest bieden tegen de al te sterke opmars van de Duitse muziek in Frankrijk. Als medewerker van verschillende muziektijdschriften was hij vanwege zijn scherpe pen al spoedig gevreesd, in Parijs maakte hij zich veel vijanden.

Tussen 1861 en 1865 is Saint-Saëns pianodocent geweest aan de beroemde École Niedermeyer, een instituut voor kerkmuziek dat nog steeds bestaat. Onder zijn leerlingen bevonden zich Eugène Gigout en Gabriël Fauré met wie hij zijn leven lang bevriend zou blijven.

Zijn privéleven intussen verliep minder florissant. In 1875 huwde hij met de 19-jarige Marie-Laure Trufot (1855-1950). Zij schonk hem

twee zoons die echter in 1878 kort na elkaar overleden, de een door een kinderziekte, de ander door een val uit het raam. Dit heeft het huwelijk geen goed gedaan, kort erna gingen de echtelieden uit elkaar, zij hebben elkaar nooit meer gezien.

Saint-Saëns bezocht veel landen in Europa, kende grote successen in Rusland en Engeland, op 71-jarige leeftijd maakte hij zijn eerste tournee door de Verenigde Staten, hij kwam in Zuid-Amerika, in Egypte en Algerije. En het regende huldeblijken, eerbewijzen en onderscheidingen. Maar dit alles kon de vereenzaming niet tegenhouden, ondanks zijn grote populariteit buiten Frankrijk werd zijn muziek in eigen land als gevolg van de inmiddels geheel veranderde smaak steeds minder gewaardeerd. Saint-Saëns overleed in 1921 te Algiers, 86 jaar oud.

Archief Gerco Schaap

Saint-Saëns op jongere leeftijd.

Saint-Saëns op tournee.

Foto: George Grantham Collection

DE COMPONIST

Bij zijn eerste compositorische arbeid richtte Saint-Saëns zich sterk op de Duitse klassieke componisten. Als componist was hij echter te zeer met het verleden verbonden om een nieuwe weg te kunnen wijzen zoals Berlioz dat vóór hem deed aan het begin van de romantiek en Debussy ná hem. Debussy luidde met zijn *Prélude à l'Après-midi d'un Faune* de twintigste eeuw in en rekende af met de sterke invloed van de Duitse componisten, Wagner voorop wiens invloed in Frankrijk groot, naar het oordeel van Saint-Saëns zelfs veel te groot was. Zelfverzekerd als hij was twijfelde Saint-Saëns echter allerm minst aan zijn eigen stijl, hij verdedigde tegenover de oppermachtige heerschappij van de Franse opera de klassieke symfonische vormen zoals ook Franck dat deed, hij was zeker geen nieuwlichter

maar niettemin minder behoudend dan het lijkt. Als een van de eersten schreef hij in het negentiende-eeuwse Frankrijk kamermuziek, hij componeerde solowerken voor harmonium, speelde een belangrijke rol in de ontwikkeling van het soloconcert in Frankrijk, in zijn latere werken liet hij zich beïnvloeden door Liszt. In 1906 componeerde hij zoals Haydn en Mozart honderdvijfentwintig jaar eerder muziek voor een volautomatisch zelf-spelend pijporgel, ja zelfs verscheen er filmmuziek van zijn hand. En tegelijkertijd was hij zeer geïnteresseerd in de uitvoeringspraktijk van oude muziek. Zijn enorme oeuvrelijst telt pianomuziek, orgelwerken, concerten, orkestwerken, opera's, oratoria, toneel- en balletmuziek, koormuziek en veel kamermuziek. Naast al deze activiteiten hield Saint-Saëns zich al van zijn vroege

jeugd af bezig met mathematica, botanica, geologie, filosofie en astronomie; hij dichte en was vlinderdeskundige. Een universeel begaafd mens dus, die allerm minst in een ivoren toren zat maar die zijn leven lang in het muzikale landschap van Frankrijk zijn partij nadrukkelijk heeft meegeblazen. Dat zijn muziek niet altijd gewaardeerd werd, had zeker te maken met de esthetiek die Saint-Saëns nastreefde: we horen niet zozeer de warme gloed van de romantiek maar veeleer een zekere afstandelijke rationaliteit, niet de hartstochtelijke expressie maar voorname

aristocratie en objectiviteit. De geleidelijk afnemende waardering vond zijn oorsprong echter niet alléén in de veranderde smaak na 1900 maar ongetwijfeld ook in zijn sterk zelfbewuste persoonlijkheid, zijn niets en niemand ontziende oordeel, dat hij niet altijd even tactvol te berde bracht. Befaamd is zijn felle polemiek over Wagner met Francks leerling Vincent d'Indy. Interessant is zijn mening over Franck, die hij meer musicus dan kunstenaar noemt, wiens manier van lesgeven hij aan de kaak stelt, wiens werken hij "niet gracieus en stroef" vindt en over wiens pianowerk *Prélude, Choral et Fugue* hij aan d'Indy schrijft: "Ik beklaag degenen die het werk moeten spelen, ik zou niet graag tot hen behoren". Bij de première van Francks *Pianokwintet* op 17 januari 1880 speelde Saint-Saëns met zichtbaar ongenoegen de veeleisende pianopartij; nadat Franck na afloop de uitvoerenden had gefeliciteerd droeg hij het werk op aan Saint-Saëns die vervolgens boos het podium verliet omdat hij zich naar zijn oordeel nooit met deze compositie had moeten inlaten. Maar tegenover deze onaangenaamheden staan vele voorbeelden van grote welwillendheid: zoals hij zelf ooit door Liszt werd gesteund, moedigde Saint-Saëns tientallen beginnende musici aan, gebruikte zijn invloed bij benoemingen en wist velen op het paard te helpen, geen moeite was hem dan te veel.

DE ORGELWERKEN

In de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw kende Frankrijk orgelcomponisten als Franck, Guilmant, Widor en Vierne, die werken schreven die dagelijks over de gehele wereld gespeeld worden, zelfs het niet zo makkelijk toegankelijke oeuvre van Tournemire geniet een zekere bekendheid. Ook Saint-Saëns' mentor Alexandre Boëly en zijn voorganger aan de Madeleine, Lefébure-Wély, beiden beslist mindere goden, worden nog regelmatig gespeeld. Saint-Saëns daarentegen, hoe voraanstaand zijn positie in Frankrijk

Collectie Bibliothèque Nationale de France

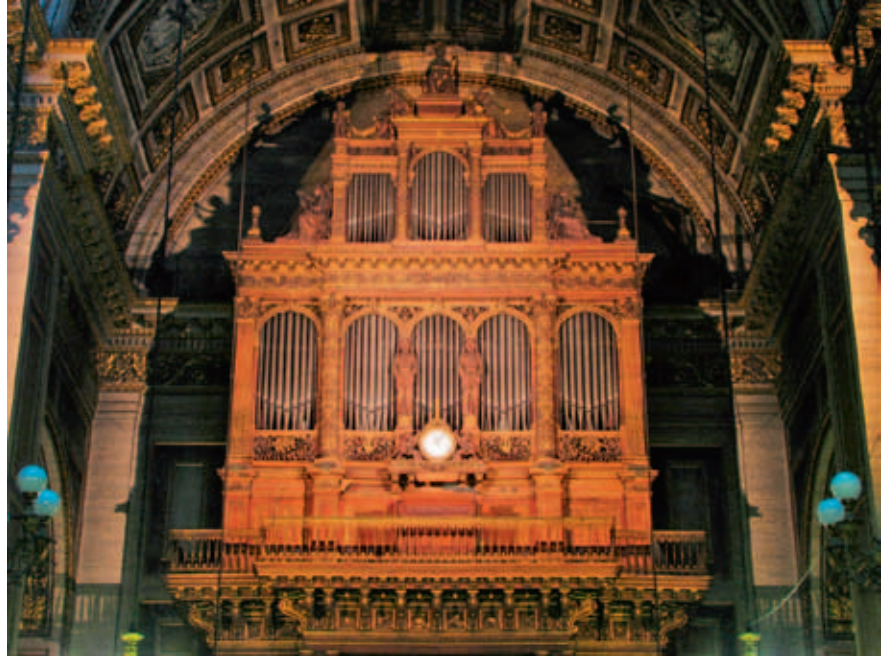

Staatsfoto, rond 1900 gemaakt door Pierre Petit (1831-1909).

Het Cliquot-orgel in de Eglise Saint-Merri, Parijs.

Het Cavallé-Coll-orgel in La Madeleine, Parijs.

ook was, staat een beetje aan de zijlijn, zijn orgeloeuvre heeft nooit heel veel bekendheid genoten. In tegenstelling tot bij Franck zijn Saint-Saëns' orgelwerken niet medebepalend geweest voor zijn status als componist, maar andersom is zijn roem voor veel organisten nauwelijks een reden geweest zich eens in zijn orgelwerken te verdiepen. Door de verschillende invloeden die steeds hoorbaar zijn – Bach, Haydn en Mozart, Mendelssohn en vooral Liszt – nemen ze in de Franse orgelromantiek een aparte plaats in. Al zijn de latere orgelwerken wat doorvrochter dan de vroege, er is nauwelijks sprake van een geleidelijk verlopende stilistische ontwikkeling. Ook is het orgeloeuvre niet onlosmakelijk met het Franse romantische orgeltype verbonden, het aantal registratieaanwijzingen dat Saint-Saëns geeft is beperkt, meestal zijn er slechts dynamische indicaties. Zijn werken spreken evenals de rest van zijn grote oeuvre makkelijk aan, een zekere oppervlakkigheid is er soms niet vreemd aan hoewel er genoeg voorbeelden zijn te vinden die buitengewoon fraai zijn en veel meer bekendheid verdienen dan ze nu genieten.

Tussen 1852 en 1866, een periode

die samenviel met zijn activiteiten als kerkorganist, schreef Saint-Saëns zijn eerste orgelcomposities: de *Fantaisie 1* (1857), *Bénédiction nuptiale* (1859) en de *Trois Rhapsodies sur des cantiques bretons* (1866), en nog enkele kleinere werken die pas in 1991 gepubliceerd zijn. Gezien zijn voorliefde voor de polyfonie van Bach is het opvallend dat in slechts één van deze composities een fugatische opzet te vinden is. De *Fantaisie* in Es gr.t. uit 1857 was Saint-Saëns' eerste gedrukte orgelwerk, hij voerde het werk uit op 3 december van dat jaar bij het inwijdingsconcert van het gerestaureerde Cliquot-orgel in de Église St.-Merry en speelde het regelmatig in de Madeleine. Bij de *Bénédiction nuptiale* treffen we registraties aan die betrekking hebben op het Madeleine-orgel. Bij de inwijding van het Cavallé-Coll-orgel in de Ste.-Trinité in maart 1869 en in zijn latere programma's bracht Saint-Saëns dit werk ten gehore, Vierne was er zeer over te spreken. De *Trois Rhapsodies sur des cantiques bretons* ontstonden na een reis naar Bretagne, die Saint-Saëns maakte met Fauré aan wie hij de werken heeft opgedragen, in 1891 heeft hij het eerste en derde deel georkestreerd. Ten slotte moeten we nog de *Élévation ou Communion* (1853) voor orgel of harmonium ver-

melden. Het werk genoot een dermate populariteit dat Durand er een aparte versie voor orgel van publiceerde, terwijl Saint-Saëns zelf in 1886 nog een bewerking voor piano maakte. In de Madeleine heeft Saint-Saëns, evenals Franck in de Ste.-Clotilde, hoofdzakelijk geïmproviseerd, misschien verklaart dit het betrekkelijk kleine aantal orgelwerken. Bovendien verliet hij deze kerk in 1877, enerzijds omdat hij zó veel concertreizen maakte dat hij niet meer elke week gebonden wilde zijn, anderzijds omdat hij zich ergerde aan de slechte smaak van de clerus en de kerkbezoekers en hij zich niet zoals zijn voorganger Lefébure-Wély wilde inlaten met muziek die zijns inziens kwalitatief weinig te betekenen had. Dat Saint-Saëns zich ook minder vleidend over het geloof uitliet moeten we maar voor lief nemen.

Na zijn vertrek uit de Madeleine in 1877 was het aantal orgelconcerten geleidelijk minder geworden, maar toen een van zijn studenten, Albert Périllhou, in 1891 tot organist van de St.-Séverin werd benoemd en Saint-Saëns en Fauré deze kerk regelmatig bezochten en er soms na de kerkdienst improviseerden, laaide de orgelvlam in zijn gemoed

Saint-Saëns bespeelt het orgel in de Salle Gaveau, 6 november 1913.

weer op. Vanaf 1896 maakte hij weer orgeltournees, onder meer gaf hij een groot aantal concerten in Nederland. Tussen 1894 en 1898 schreef Saint-Saëns een nieuwe reeks orgelwerken: de *Trois Préludes et Fugues* opus 99 (1894), de *Fantaisie* opus 101 (1895), de *Marche religieuse* opus 107 (1897?) en de *Trois Préludes et fugues* opus 109 (1898). De *Trois Préludes et Fugues* opus 99 zijn de eerste orgelwerken na bijna dertig jaar, ze werden respectievelijk opgedragen aan Widor, Guilmant en Gigout en zouden naar het oordeel van Vierne verplichte kost moeten zijn voor elke serieuze organist. De eerste twee stukken zijn gracieus en smaakvol en behoren tot zijn beste composities voor het instrument, het derde stuk daarentegen is in muzikaal opzicht wat minder aantrekkelijk. De *Fantaisie* opus 101 is een van de meest romantische werken van Saint-Saëns. De pompeuze *Marche religieuse* voerde Saint-Saëns uit in een privéconcert voor de Spaanse koningin Maria Christina in de San Francisco-kerk in Madrid; ook speelde hij het

werk tijdens zijn laatste openbare concert in 1913. De *Trois Préludes et fugues* opus 109 zijn respectievelijk opgedragen aan Fauré, aan bovengenoemde Albert Périllhou en aan Henri Daller, organist van de St.-Eustache. Saint-Saëns was beroemd om zijn gedegen fuga's, gecomponeerd dan wel geïmproviseerd, in deze drie werken komt zijn vakmanschap in dat opzicht ten volle tot uiting. Opnieuw beveelt Vierne de werken van harte aan.

Bijna twintig jaar later, als Saint-Saëns inmiddels de 80 is gepasseerd, ontstaan de laatste orgelcomposities: de *Sept Improvisations* opus 150 (1916/1917), *Cyprès* opus 156 (1919) en de *Fantaisie* opus 157 (1919). Saint-Saëns heeft wel eens gezegd dat het spontane improviseren soms tot betere resultaten kan leiden dan een compositie waar over elke noot lang is nagedacht, omdat het inventieve bronnen aanboort die anders onaan-geroerd zouden blijven; Lefébure-Wély vond hij terecht een matig componist maar hij prees hem als briljant improvisator. In dit opzicht zijn de gecomponeerde *Sept Improvisations* natuurlijk een contradictie, de zeven werken, waarvan er drie gebaseerd zijn op gregoriaanse melodieën, tonen slechts aan hoe men zou kunnen improviseren. Het dramatische werk *Cyprès* vormt het eerste solistische deel van een tweeluik, waarvan het tweede deel samen met orkest is. De *Fantaisie* opus 157 ten slotte is een werk dat uit veel kleine secties bestaat, die nogal in kwaliteit en stijl verschillen.

Eén werk mag in dit artikel niet ontbreken, Saint-Saëns bekendste 'orgelwerk', de indrukwekkende *Derde Symfonie* opus 78, die hij in 1886 schreef en aan zijn zojuist overleden vriend Liszt opdroeg, het orgel speelt een rol in het tweede en vierde deel. De omvangrijke bezetting van het werk – veel blazers, aardig wat slagwerk, strijkers, het orgel als orkestinstrument, een partij voor vierhandig piano – weerspiegelt het rijke orkestrale coloriet dat Saint-Saëns nastreefde. Zijn symfonie is ongetwijfeld een van de rijpste werken die hij schreef. De première in Londen onder leiding van de componist was een geweldig succes.

In 1879 publiceerde Saint-Saëns in het tijdschrift *Nouvelle Revue* een artikel waarin hij vooruitblijkt: "Met de tonaliteit is het thans langzamerhand gedaan. Er zal een nieuwe ontwikkeling komen waarin het ritme dat tot nog toe een bescheiden rol speelde een bijzondere plaats zal krijgen. Uit de nieuwe combinatie van deze twee elementen zal een nieuwe muziek ontstaan." Schönberg publiceerde zijn *Drei Klavierstücke* in 1909, Scriabin overleed in 1915, Debussy in 1918. Saint-Saëns, die beide laatsten overleefde, had het in 1879 goed gezien, hij heeft de nieuwe muziek nog meegemaakt maar was zelf intussen een muzikaal anachronisme geworden.

Een vooruitziende blik ... Saint-Saëns observeert in Saint-Germain-en-Laye de zonsverduistering op 17 april 1912.

Op de volgende pagina's vindt u een recensie door Gemma Coebergh van de complete orgelwerken van Saint-Saëns door Ben van Oosten.

